

L'adaptació de l'escrable al català

LLUÍS DE YZAGUIRRE MAURA
Universitat Pompeu Fabra
lluís.deyzaguirre@upf.edu

TERMINÀLIA 21 (2020): 60-64 · DOI: 10.2436/20.2503.01.151
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)
<http://terminalia.iec.cat>

A finals dels vuitanta, una de les màximes autoritats mundials en jocs, Oriol Comas^{1 2} va convèncer el fabricant de jocs Borràs, que tenia la llicència per a Espanya de la marca³ Scrabble®, de fer-ne la versió catalana. Un cop convençut el fabricant, no li va costar gens engrescar-me a mi a estudiar la proposta de distribució de lletres i fitxes. També fou ell l'instigador de la segona fita transcendental en aquesta història: la publicació del *Diccionari oficial de l'Escrable en català* (DOSC), d'Enciclopèdia Catalana. I també m'hi va implicar.

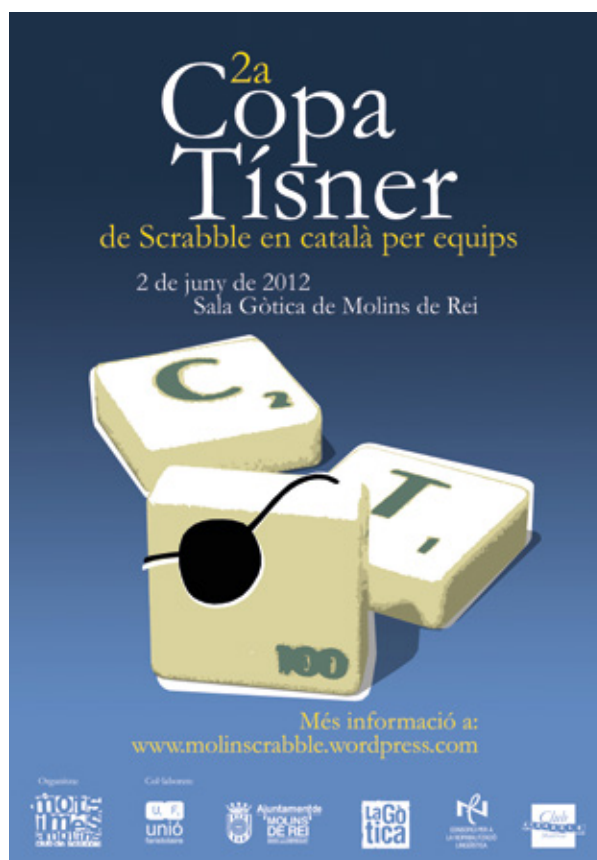
Fitxes, valors i freqüències

Bàsicament, l'encàrrec d'adaptar el joc al català fou triple: quines fitxes hi havia d'haver, amb quin valor numèric i en quina proporció, partint dels antecedents següents:

- Cap llengua que ja tingués el joc adaptat hi havia inclòs diacrítics, excepte el castellà, que individualitza la ena amb titlla; el francès, en canvi, tracta la ce trencada com una ce i el jugador que té una fitxa de la ce la pot emprar com a ce trencada o sencera.
- Totes les adaptacions precedents estructuraven les fitxes en una mena de piràmide en què les fitxes suposadament menys freqüents eren les més valuoses i les menys representades, i a la inversa.

Un dels objectius de la versió catalana era penetrar en el món escolar, cosa que em va dur a valorar la necessitat de desviar-nos dels precedents en un aspecte que es feia evident en consultar els diccionaris arbitrals de l'anglès i del francès: els mots més valuosos són manlleus exòtics d'arreu del món en el cas de l'anglès, i de les antigues colònies africanes i del Vietnam o anglicismes no naturalitzats en el cas del francès.

Les de l'anglès, amb data 25 de març de 2020, segons el portal Scrabble Wizard,⁴ són:

Font: Mots i Més a Molins, Club de Scrabble

muzjiks (29), mezquit, beziq, cazique, jukebox (27), zombify, zinkify, kolhozy, sovkhov (26), packwax, quickly, squiffy, squeeze, asphyxy, quetzal, jezebel, quezals, zymurgy, muzhiks (25), zaddick, chintzy, oxidize, mitzvah, hypoxic, hutzpah, jumpoff, zebecks, zephyrs, hamzahs, jumbuck, zincify, kibbutz, kibbitz, jaywalk, ziplock, jackdaw, hydroxy, showbiz, zlotych, cachexy, waxwork (24), hijacks, jonquil, quaffed, zymotic, jockeys, zincked, schmalz, quixote, quakily, syzygal, quacked, squabby, cyclize, kyanize, azulejo, zelkova, foxfish, kwanzas, khazens, equinox, oxazine, enzymic, squawks, lockjaw, jezails, jewfish, machzor, chutzpa, pemphix, wheezed, zecchin, workbox, squeaky (23), britzka, qualify, coxcomb, buzukis, cozying, buzukia, squashy, tzaddik, wheezes, pixyish, quaffer, blowzed, hypoxia, squishy, carjack, oxyphil, boxfish, jinxing, fowlpox, jubhahs, liquefy, woozily, bazooka, liquify, quavery, hexylic, sjambok, lockbox, lazyish, zaffars, zaffres, zanyish, zydecos, zygomis, zaffirs, zaffers, waxworm, hazelly, kvetchy, kumquat, zymogen, wheezer, jackpot, exarchy, quickie, hafizes, quicken, quicker, pickaxe, quivery, mazurka, mazedly, phenoxy, pharynx, klezmer, methoxy, zygotic, qwertys (22) (segueix...)

En francès, trobem aquesta llista a Scrabble-Triche.fr,⁵ el 25 de març de 2020:

whiskey, whiskys (37), oxydiez (35), jockeys, jukebox, kwanzas, djibway, taxiway, yakuzas, zawiyas, zyklons (34), checkez, jerkiez, jouxtez (32) (segueix...)

Noteu que els dos més valuosos en francès no apareixen a la llista anglesa. Això es deu al valor diferent que tenen lletres com la K o la W en els jocs d'escrable corresponents. En el nostre argot, les fitxes cares⁶ no són les mateixes en cada llengua.

Com podíem propiciar l'interès dels docents per l'escrable? Donant el màxim valor, d'entre les lletres o dígrafs més infreqüents, als que tenen més protagonisme entre les dificultats d'aprenentatge del català: Ç, L-L, NY i X van integrar les quatre fitxes més cares (deu punts) i J, H, QU i Z, les de vuit punts.

Com podíem evitar en català que el joc sobrevalorés mots de nul o escàs interès didàctic? La resposta fou excloure les lletres que només poden aparèixer en manlleus o tecnicismes poc o gens adaptats: K, W, Y.

El model adoptat, de base didàctica, potencia el jugador que conegui millor el repertori que inclou les principals dificultats ortogràfiques del català i deixa fora *yperita* (que ara ja remet a *iperita*) o *qatarià*, i exclou un model enciclopèdic de l'escrable que generaria com a millor jugador el que conegués les rareses més impensables del diccionari (cosa que després hem vist en algun concurs televisiu...); també en podríem dir «escrable de crucigramista». En francès tenen un campió que no en sap⁷ (de francès), i en anglès passen coses com aquesta que explica *The New York Times*:⁸

LONDON, Nov. 20, 2005 - In the end, the zobo and the ogive could not quite triumph over the qanat and the euriipi on Sunday, and thus the contender was birsled — Scottish dialect for scorched or toasted.

It was with such linguistic acrobatics that the eighth World Scrabble Championships came to an end in a north London hotel, when Adam Logan, a 30-year-old mathematician from Canada, scored 465 points to beat Pakorn Nemitrmansuk, a 30-year-old architect from Thailand, with 426 points in the final game of a playoff.

Over four days of triple-letter scores and usages involving q's without u's, like qanat, and qi, it had been a time of abstruse words, canny tactics and high tension for 102 contenders from more than 40 countries from Australia to Zambia, including the United States. It was a time, too, when language divorced itself from meaning in the competition for the \$15,000 winner's prize.

[...]

Indeed, the previous champion, Panupol Sujjayakorn, a 21-year-old Thai university student, was said to have won two years ago with an encyclopedic memory of the list but without a broad knowledge of spoken English.

Bé, nosaltres també tenim jugadors amb cognoms estrangers. Al BARRUF,⁹ rànquing oficial dels millors jugadors mundials d'escrable en català, hi tenim uns

quants catalans d'arrels foranes, com el «Mestre»¹⁰ Octavian Mocanu o l'«Experta» Sayaka Kamikariya. El primer, d'origen romanès, i la segona, japonesa; però tots dos s'expressen perfectament en català. Els trobareu al BARRUF en companyia dels millors creadors de mots encreuats en català i altres logòfils.

Una darrera diferència entre el model català i els seus precursors és difícil de mesurar, perquè es basa més aviat en llegendes urbanes: com es varen establir les proporcions de cada fitxa? Que si una pàgina d'un diari en el cas de l'anglès, que si algunes pàgines del Quixot en el cas del castellà... Potser algun dia ho sabrem. En el meu cas, les vaig extreure del formari de quasi sis-centes mil formes (lemes desplegats morfològicament) que van servir per a la meua tesi doctoral.¹¹ Aquest element explica en part per què en català la mitjana d'escrables per partida sembla ser de les més altes, tot i que ens en manca un estudi.

Queda per explicar un detall escabrós del naixement del joc en català: la mort i resurrecció del dígraf *qu*. El fabricant que va comercialitzar el joc en català, també el comercialitzava en castellà; sabia que la majoria de les seves vendes eren a Catalunya i que la majoria dels jugadors abominaven de la lletra *q*, inclosa inexpertament sense l'altra meitat del dígraf *qu*. Això condiciona moltíssim l'estratègia de joc, d'una manera que també¹² passa en les llengües precursors: si et cau un dels dos semidígrafs¹³ (*q* o *u*) al faristol, però no tots dos ensems amb una vocal almenys, et condicionarà el joc de mala manera. Sense entrar-hi a fons, el semidígraf *q* condiciona tant el joc que alguns fem servir el nom *esqra-ble*, amb *q*, per a referir-nos al joc que estratègicament és diferent de l'escrable, com ara a l'app Aparaulats.

En tot cas, el fabricant va témer una insurrecció (sic, permeti-se'm la broma) i va copiar en català l'aberració del castellà.

He anunciat la resurrecció del dígraf: a totes les competicions serioses (jugar és una cosa molt seriosa), la fitxa amb el semidígraf *q* es fa servir com si continués el dígraf sencer. Això permet cobrar un Comas¹⁴ amb la *qu*!

El DOSC: pop no és animal de companyia

Hi ha poques competicions sense reglament. Hi ha pocs reglaments sense conflictes d'interpretació. I si el reglament remet a una font externa, com pot ser un diccionari, la conflictivitat està servida. Per això fou important que, l'any 2000, Enciclopèdia Catalana convertís el català en la cinquena llengua del món amb diccionari arbitral i publicés el DOSC, que defineix l'etapa intermèdia en la història de les competicions escrablístiques.

Fins llavors, calia tenir un àrbitre humà que, bo i consultant el diccionari en paper que s'hagués adoptat com a diccionari arbitral, decidís si la paraula jugada (especialment les formes verbals, sovint amb l'ajut d'algun manual de verbs) era admissible o no. Això alentia el joc i va propiciar algun error històric, com ara rebutjar *homenet*, que ara no té entrada pròpia però en altres èpoques n'havia tingut: escrable amb fitxa cara, quin sacrilegi!

En l'etapa DOSC, si el mot no hi era directament, calia plantejar-se sota quin lema podria tenir entrada. El lema duia un codi numèric de paradigma i un llistat

Font: Fotografia de l'autor

Diccionaris de l'escrable

de paradigmes permetia comprovar totes les formes vàlides d'aquell lema.

Actualment, totes les competicions fan servir diccionaris arbitrals informatitzats que responen immediatament si la forma és vàlida o no, sense donar més informació que podria desvirtuar el joc; en les etapes anteriors, la consulta al diccionari podia donar pistes que ajudessin a col·locar en la ronda següent el mot rebutjat en l'actual. El català és una de les llengües més ben servides d'eines informàtiques per a validar campionats o per a jugar via mòbil, en gran part gràcies al voluntariat inexhaurible del «jugador avançat» Joan Montané, @unjoanqualsevol.

El DOSC avui ja només és una eina d'aprenentatge amb un leuari envellit, però el seu format robust encara el fa vàlid per a partides d'estiu al costat de la piscina municipal allà on no hi hagi cobertura.

El que no és història és la revolució que el DOSC va aportar i que ha romàs: la introducció com a jugades vàlides de totes les formes nominals i verbals de cadascuna de les variants geogràfiques del català. Avui, en una competició de les nostres, tan vàlid és *cantés* com *cantàs*, *cantéssim* com *cantàssim*, *cantàssem*, *cantéssem* o *cantàrem* (que ja era vàlida gràcies al futur *cantarem*).

El quadern de morfologia¹⁵ de la Proposta per a un estàndard oral de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans inclou un conjunt d'alternatives que no trobareu als llibres de verbs i que el DOSC va incorporar amb un cert malabarisme intel·lectual, perquè són formes admeses dins l'estàndard oral. La coartada fou que bé cal escriure aquestes formes en un guió teatral o una producció audiovisual en què l'autor vulgui connotar dialectalment els personatges i fer que el protagonista digui «no, que jo no canti prou bé» i l'antagonista respongui «jo cant beníssim». Ergo, són de la llengua oral però s'escriuen. I si no es poguessin escriure, no tindria sentit regular que el present d'indicatiu baleàric, primera persona, fa *trob* i no *trop*.

Tinc el convenciment, nodrit per moltes converses amb jugadors balearicopitiüens, que el fet de descobrir tantes formes seves entre el vocabulari admès ha reforçat entre ells l'interès pel joc i que aquest tret compensa en part un cert barnacentrisme de l'estàndard. Interès que en molts casos brolla del treball ingent que feu Joan Melià, com recorda un dels millors jugadors arxipelàgics, n'Antoni Riera, al diari Ara,¹⁶ visita d'en Tísner inclosa.

Les Illes (amb clubs d'escrable en català a Mallorca i Eivissa, que jo en tingui coneixença) mostren que el model podria tenir èxit també al País Valencià, que aporta més variants pròpies que les variants baleàriques. Hi manca sens dubte una empenta institucional com la que es feu a Mallorca o el treball que fan en l'àmbit escolar molts voluntaris al Baix Llobregat.

Tant en el cas d'Andorra com en la part del Principat que es troba sota administració francesa des del 1659 (s'hi juga força en francès...), la proposta d'estàndard flexible inclou molt poques variants exclusives que facilitin aquesta apropiació del joc. Si mai tenim jugadors andorrans o rossellonesos, conflentins, etc., en un mundial d'escrable en català, no serà perquè se sentin afavorits en allò que va aportar en el seu moment el DOSC.

Dos apunts finals a tall de *bonus track*:

- Si no acabeu de compartir el meu entusiasme per l'escrable com a eina didàctica, consulteu algunes idees sobre criteris didàctics¹⁷ al DOSC o la monografia dedicada a jocs, de la revista *Articles. Revista de didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 24, de l'editorial Graó.
- En el seu moment vaig proposar una adaptació del superescrable (tauler de 21 x 21), que vaig impulsar el 2008 amb un pompós 1r Congrés Mundial de Superescrable en Català,¹⁸ on es va presentar en societat una distribució de fitxes¹⁹ evolucionada a partir de la que feu el 1990, un pèl més agosarada: us agradarà?

Bibliografia

- DEYZAGUIRRE, Lluís; COMAS, Oriol (2000). *Diccionari oficial de l'Scrabble en català*. 1a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DEYZAGUIRRE, Lluís (2001). «L'Scrabble». A: CASSANY, Daniel; COMAS, Oriol (ed.) (2001). *Articles: Revista de didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 24 (abril), p. 49-59. ISSN: 1133-9845.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1998). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. 4a ed. rev. ISBN: 84-7283-318-6 I. Edició a cura de Joan Argenter, Joan A., ed. II. Títol I. Català — Morfologia 804.99-55]

Notes

1. https://ca.wikipedia.org/wiki/Oriol_Comas_i_Coma
2. <http://www.comascoma.com/cat/index.htm>
3. En aquest article emprarem la versió catalanitzada habitual entre els jugadors, escrita *escrable* i pronunciada sovint amb una *e* final no neutralitzada. Servirà com a genèric de diverses marques, com ara Scrabble®, Intellect, Angry Words. De moment ja se'n deriven dos mots, ara per ara no gaire freqüents: el nom *escrablista* i el verb *escrablar* (que no es refereix al fet de jugar-hi sinó a la tirada en què s'empren set fitxes de cop). També hi ha qui fa l'adjectiu *escrablaire*.
4. <https://scrabblewizard.com/top-7-letter-word-scores/>
5. <https://scrabble-triche.fr/mots-qui-rapportent-le-plus-scrabble>
6. Fitxes cares, les de més valor.
7. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2015/jul/21/new-french-scrabble-champion-nigel-richards-doesnt-speak-french>
8. <https://www.nytimes.com/2005/11/21/world/scrabble-kings-vie-for-linguistic-superiority.html>
9. <http://www.ajuscrabble.cat/barruf/>
10. El rànquing mundial classifica els jugadors en categories com «Mestre», «Expert» o «Avançat», entre d'altres.
11. http://latel.upf.edu/morgana/altres/cibres/tesi_lym/estrucsil.htm
12. El francès i l'anglès es beneficien d'una colla de manlleus amb *q* tota sola, però tot i això és una fitxa abominada.
13. Em vaig haver d'inventar el terme *semidígraf* per a explicar als meus col·legues escrablistes novells perquè entenem *qu* com un tot i la *q* tota sola com una aberració a l'hora de formar paraules.
14. Entre els escrablistes, un Comas (en honor a l'Oriol ídem) és la jugada d'una sola fitxa que permet cobrar-ne una de cara entre quatre i sis vegades.
15. <http://latel.upf.edu/servidorRETOC/docs/ortol/Propostaestndard2.pdf>
16. https://www.arabalears.cat/opinio/Scrabble-arbre-paraules_o_2126187582.html
17. <http://latel.upf.edu/dsc/didactic.htm>
18. <http://scrabblequeimada.blogspot.com/2008/05/1r-congrs-mundial-de-superescrable-en.html>
19. https://en.wikipedia.org/wiki/Scrabble_letter_distributions#Catalan